

С. М. Школа

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ПОРЯДОК ПОДАННЯ КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Стаття розглядає процес і правові аспекти подання клопотань у кримінальному процесі. Стаття аналізує вимоги до змісту та форми клопотань, необхідність документального забезпечення клопотань, а також визначає ролі учасників процесу (слідчих, прокурорів, захисників) у цьому процесі. Основні теми статті включають аналіз юридичних норм, які регулюють процедури подання клопотань про застосування запобіжних заходів, включаючи вимоги до формулювання, обґрунтування та додаткових матеріалів, що супроводжують клопотання. Також автор систематизує нормативно-правові вимоги до змісту клопотань, процедур їх подання та обґрунтування, необхідність документального забезпечення, а також роль різних учасників процесу, зокрема слідчих, прокурорів і захисників. Особлива увага приділяється обов'язкам учасників процесу щодо забезпечення прав підозрюваних та обвинувачених на захист у контексті подання клопотань. Автор проаналізував необхідність дотримання законодавчих вимог до оформлення та представлення документів, які супроводжують клопотання про застосування запобіжного заходу. Особлива увага приділялася наявності та достовірності інформації, яка має бути включена в клопотання. Висвітлювалася роль та права захисників у процесі подання клопотань. Досліджувалася необхідність захисту прав обвинувачених на кожному етапі судового процесу, зокрема під час розгляду клопотань про запобіжні заходи. Стаття також розглядає практичні аспекти і проблеми, які виникають під час подання клопотань, включаючи недоліки у документуванні та необхідність юридичного контролю за процесом подання клопотань. Аналізувалася реалізація процесуальних прав осіб, які перебувають у статусі підозрюваних чи обвинувачених, зокрема щодо отримання доступу до матеріалів справи та участі у судових засіданнях. Висновки статті спрямовані на підвищення ефективності та справедливості судового розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів в українському кримінальному процесі.

Ключові слова: запобіжний захід, докази, доказування, клопотання, підозрюваний, судова практика, прокурор.

Постановка проблеми. Процедура подання клопотання про застосування запобіжного заходу є важливим аспектом кримінального процесу, який забезпечує дотримання прав підозрюваних та обвинувачених, а також ефективність кримінального правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням застосування клопотання при застосуванні запобіжного заходу займалися відомі українські вчені, такі як О.В. Шульга, Л.Д. Удалова, С.М. Слинко, Т.О. Лоскутов, І.В. Рогатюк, О.В. Сачко та інші. Проте це питання в умовах сьогодення вимагає не тільки більш глибокого вивчення, а і внесення відповідних змін до законодавства.

Мета полягає в аналізі та систематизації правових норм і практичних аспектів подання клопотання про застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні, а також

виявлення проблемних аспектів та пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Подання клопотання про застосування запобіжного заходу регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України). Зокрема, стаття 176 КПК України визначає загальні положення щодо запобіжних заходів, а стаття 184 – процедуру подання клопотання. Прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, готує клопотання про застосування запобіжного заходу. У клопотанні мають бути зазначені обґрунтовані підстави для застосування запобіжного заходу, а також наведені докази, що підтверджують необхідність такого заходу.

Клопотання подається до слідчого судді, який повинен розглянути його в строк, встановлений КПК України. У разі подання клопотання під час воєнного стану або інших надзвичайних

обставин, строки розгляду можуть бути скорочені [4, с. 386].

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання в присутності підозрюваного, його захисника та прокурора. Під час розгляду суддя повинен оцінити докази, надані стороною обвинувачення, та визначити, чи є підстави для застосування запобіжного заходу.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя ухвалює рішення про застосування або відмову в застосуванні запобіжного заходу. У разі застосування запобіжного заходу, суддя визначає його вид та строк дії.

Факт правомірності застосування заходів забезпечення кримінального провадження є важливою складовою процесу забезпечення прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Заходи забезпечення є обов'язковими заходами, що використовуються для запобігання або подолання негативних обставин, що можуть ускладнити вирішення завдань кримінального провадження [2, с. 210].

Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження з використанням примусу, втручанням державних органів у сферу прав людини, вимагає законодавчого встановлення ефективних гарантій, що забезпечують законні інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Один із ключових механізмів таких гарантій - судовий контроль за законністю обмеження конституційних прав і свобод людини під час виконання кримінального провадження, що здійснюється на досудовому розслідуванні слідчим суддею. Згідно з ч. 1 ст. 132 КПК України, правовою підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді на досудовому розслідуванні.

Віднесення процесу прийняття процесуального рішення про застосування заходів кримінального провадження до юрисдикції суду відповідає стандартам прав людини в Європейському контексті. Згідно з рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» (1978 р.), судовий контроль є гарантією незалежності, неупередженості та належної процедури, забезпечуючи ефективний контроль за діяльністю виконавчих органів.

Законодавство КПК України визначає підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що включають наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення, необхідність

проведення досудового розслідування та виконання завдання, для вирішення якого слідчий, прокурор подають клопотання. Відповідальність за доведення цих обставин покладається на слідчого, прокурора, що подає клопотання (ст. 132 КПК України).

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [3, с. 198]. Ці клопотання розглядаються слідчим суддею, який визначається автоматизованою системою документообігу суду, згідно з ч. 3 ст. 35 КПК України, незалежно від того, який слідчий суддя розглядав інші клопотання у цьому кримінальному провадженні. У разі проведення досудового розслідування слідчою групою, місце проведення досудового розслідування визначається постановою керівника органу досудового розслідування, і відповідно до нього встановлюється територіальна юрисдикція суду.

Винятковим випадком є розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування до особи, яка була затримана без ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У цьому випадку слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана, може бути розглянуто клопотання. Такий розгляд можливий лише за умови, що затримана особа з об'єктивних причин не могла бути доставлена до місцевого суду в строк не пізніше шістдесяти годин від моменту затримання, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 1 ст. 192 КПК України).

Під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони мають представити перед слідчим суддею або судом докази обставин, на які вони посилаються. Після розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу слідчий суддя може ухвалити рішення про: 1) задоволення клопотання; 2) відмову у задоволенні клопотання; 3) повернення його для виправлення недоліків, якщо клопотання було подано без відповідності до вимог, установлених відповідною нормою КПК.

Отже, слідчий суддя після розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу може застосувати до підозрюваного лише той запобіжний захід, що згаданий у клопотанні,

відмовити у задоволенні клопотання або визначити менш суворий запобіжний захід. Визначення виду запобіжного заходу, який буде відповідати цілям досудового розслідування, належить до компетенції прокурора.

Проте КПК України не передбачає повноваження слідчого судді ухвалити рішення про відмову у задоволенні клопотання щодо застосування запобіжного заходу, якщо він прийшов до висновку, що запропонований слідчим або прокурором вид запобіжного заходу є занадто м'яким і не може запобігти доведеним ризикам [6, с. 104].

Проте, у практиці виникали випадки, коли запропонований запобіжний захід, який слідчий або прокурор просив застосувати до підозрюваного, фактично не забезпечував досягнення мети, що передбачена відповідно до статті 177 КПК України, і слідчі судді були змушені застосувати до підозрюваного інший запобіжний захід, ніж той, що був запропонований у клопотанні.

Клопотання про використання заходів забезпечення кримінального провадження повинно містити: 1) витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження; 2) копії матеріалів, що підтверджують аргументи сторони кримінального провадження, що подає клопотання; 3) документи, які свідчать про надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують.

Однією з правових підстав для введення заходів забезпечення кримінального провадження є включення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки це визначає початок досудового розслідування згідно з ч. 2 ст. 214 КПК України. Таким чином, до клопотання, яке подається слідчим або прокурором щодо введення, зміни або скасування заходу забезпечення кримінального провадження, додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо відповідного кримінального провадження згідно з ч. 6 ст. 132 КПК України. Це дозволяє переконатися в наявності відповідної правової підстави для розгляду клопотання на судовому засіданні.

Згідно з законом, до клопотання про введення заходів забезпечення кримінального провадження додаються документи, що підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що його обґрунтовують. Цей обов'язок стосується лише підозрюваного [7, с. 21]. Проте згідно з ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, якого він захищає, вклю-

чаючи права, виконання яких здійснюється безпосередньо підозрюваним. Таким чином, відмова у наданні копій клопотання захиснику може суперечити зазначеним вимогам статті та порушити право на захист (необґрунтовано не надавати клопотання особі, що здійснює захист підозрюваного).

Часто у клопотаннях про введення запобіжного заходу слідчі та прокурори не наводять точну інформацію щодо даних про особу, стосовно якої подається клопотання (невірна адреса місця перебування, помилкові дані про прізвище, ім'я та по батькові і т.д.), не розкриваються обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування запобіжного заходу у формі тримання під вартою; іноді не додаються копії матеріалів кримінального провадження, які мають суттєве значення для розгляду клопотання і можуть значно вплинути на висновки слідчого судді, що є перешкодою для повного, всебічного та об'єктивного розгляду таких клопотань.

Окремою проблемою є подання слідчими та прокурорами клопотання про введення запобіжного заходу, в якому не чітко зазначено дату затримання особи, оголошення у розшук або попереднього тримання такої особи під вартою / застосування до особи іншого запобіжного заходу; не підтверджено копії прикладених до клопотання документів; відсутній витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо вчиненого особою кримінального правопорушення, що ускладнює обчислення строків та вирішення питання щодо обґрунтованості підозри та оцінки наявних ризиків [5, с. 200].

Практично у всіх випадках клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчі детально викладають обставини злочину та повністю описують зібрані докази, хоча процесуальний закон вимагає зазначення лише короткого опису обставин злочину та тільки тих обставин, які мають значення для вирішення конкретного клопотання, що є підставою для відмови у їх задоволенні.

Додатково, відповідно до пункту 4 статті 213 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що службова особа, яка здійснила затримання, має негайно повідомити про це орган (установу), який має законне право на надання безоплатної правової допомоги. Таким чином, у випадку відсутності захисника у затриманої особи, слідчому судді належить перевірити, чи було забезпечено право затриманого на захист. В разі, якщо особа відмовилася від

правової допомоги, слід перевірити, чи дотримано процедуру відмови від захисника, визначену в статті 54 КПК України.

Розгляд клопотання про застосування, зміну або скасування запобіжного заходу слідчим суддею здійснюється негайно, але не пізніше ніж через сімдесят дві години з моменту фактичного затримання підозрюваного або обвинуваченого (момент затримання фіксується у протоколі затримання), або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний або обвинувачений перебуває на волі. У такому випадку слідчий суддя чи суд встановлює дату судового засідання та здійснює судовий виклик.

Після отримання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного або обвинуваченого для забезпечення його розгляду, слідчий суддя чи суд:

1) Здійснює заходи для забезпечення явки підозрюваного або обвинуваченого на судові засідання, включаючи судовий виклик тих, хто перебуває на волі або в триманні під вартою.

2) Забезпечує участь захисника підозрюваного або обвинуваченого у разі, якщо підозрюваний або обвинувачений подав клопотання про залучення захисника, коли участь захисника є обов'язковою, або якщо вирішено, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника.

3) Повідомляє або судово викликає свідків, яких слідчий, прокурор або підозрюваний або обвинувачений вважають за необхідне допитати під час судового розгляду щодо застосування запобіжного заходу.

Якщо судовий розгляд не було проведено у визначений КПК строк (сімдесят дві години з моменту фактичного затримання, який фіксується у протоколі затримання), слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу згідно з частиною 3 статті 206 КПК, одночасно здійснюючи судовий виклик на судові засідання щодо застосування запобіжного заходу.

Згідно з вимогами пункту 2 статті 211 КПК України, затримана особа без рішення слідчого судді або суду має бути звільнена або доставлена до суду протягом 60 годин з моменту затримання для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. У разі надходження клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою після виконання 60-годинного строку з моменту затримання, слідчий суддя також зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу і розглянути клопотання в загальному порядку.

Аналогічні дії слідчий суддя здійснює у випадку, коли під час розгляду клопотання виявлено, що час фактичного затримання особи відрізняється від часу, зафіксованого у протоколі затримання.

Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу проводиться з участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого та його захисника.

З метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя чи суд можуть видати постанову про привід підозрюваного або обвинуваченого, якщо він не з'явився на судові засідання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за судовим викликом (частина 3 статті 187 КПК).

У випадку, якщо постанову про привід не виконано, слідчий суддя чи суд можуть видати постанову про дозвіл на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою приводу. Ухвалу про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу можна оскаржити до апеляційного суду.

Таким чином, проблемними аспектами та шляхами їх вирішення є: 1. Незабезпеченість прав підозрюваних. Існують випадки, коли права підозрюваних порушуються через недотримання процесуальних норм при поданні та розгляді клопотання. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити суворе дотримання процедурних вимог та посилити контроль за їх виконанням. 2. Відсутність єдиної практики застосування запобіжних заходів. Існує необхідність у розробці методичних рекомендацій для суддів щодо застосування запобіжних заходів, що сприятиме уніфікації судової практики.

Висновки. Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу, слідчий суддя або суд мають обов'язок негайно розглядати клопотання щодо запобіжного заходу, забезпечуючи участь прокурора, підозрюваного та його захисника. Процедури затримання повинні бути чітко супроводжені забезпеченням прав підозрюваних, зокрема права на захист, що включає право на безоплатну правову допомогу. Особливу увагу слід звертати на терміни розгляду клопотань: судовий розгляд повинен відбуватися негайно, у максимально короткі терміни, щоб запобігти недоцільному триманню під вартою без судового рішення. В разі невиконання строків чи невідповідності процедурним вимогам, підозрювані чи обвинувачені мають право на звільнення згідно з чинним законодавством.

Також важливим є забезпечення прозорості і правової відповідальності у проведенні процесуальних дій: слідчий суддя має діяти відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу, а рішення про застосування запобіжного заходу мають бути обґрунтовані і підлягати юридичному контролю. Отже, система процесуальних гарантій у справах про кримінальні правопорушення в Україні спрямована на забезпечення рівних прав для всіх учасників процесу та дотримання принципу презумпції невинуватості, що є важливим аспектом забезпечення справедливості та прав людини.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>
2. Лоскутов Т.О. Предмет регулювання кримінального процесуального права : монографія. Київ : Юридичний світ, 2016. 416 с.
3. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : Монографія. 2-ге видання, змінене і доповнене / В. О. Попелюшко. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 600 с
4. Рогатюк І.В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 604 с.
5. Слинько С.М. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів (чи відповідають вимоги кримінального процесуального кодексу України європейським стандартам). *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 200–208
6. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю., Римарчук О.В. Кримінальний процес України у питаннях та відповідях. Київ : КНТ, 2016. 269 с.
7. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? / С. Б. Фомін // *Адвокат*. – 2012. – №7 (142). – С. 21-25

Shkola S. M. Procedure for filing a motion for a preventive measure

The article examines the process and legal aspects of filing motions in criminal proceedings. The article analyzes the requirements for the content and form of motions, the need for documentary support of motions, and defines the roles of participants in the process (investigators, prosecutors, defense counsel) in this process. The main topics of the article include an analysis of the legal provisions governing the procedures for filing motions for the application of preventive measures, including the requirements for wording, substantiation and additional materials accompanying the motion. The author also systematizes the legal requirements for the content of motions, the procedures for filing and substantiating them, the need for documentary support, and the role of various participants in the process, including investigators, prosecutors, and defense counsel. Particular attention is paid to the obligations of the parties to the process to ensure the rights of suspects and accused persons to defense in the context of filing motions. The author analyzes the need to comply with the legal requirements for the execution and submission of documents accompanying a motion for a preventive measure. Particular attention was paid to the availability and reliability of information to be included in the motion. The role and rights of defense counsels in the process of filing motions were highlighted. The author analyzed the need to protect the rights of the accused at each stage of the trial, in particular when considering motions for preventive measures. The article also examines the practical aspects and problems that arise during the filing of motions, including deficiencies in documentation and the need for legal control over the process of filing motions. The author also analyzes the exercise of procedural rights of persons in the status of suspects or accused, in particular, access to case files and participation in court hearings. The conclusions of the article are aimed at improving the efficiency and fairness of judicial consideration of motions for application of preventive measures in Ukrainian criminal proceedings.

Key words: preventive measure, evidence, proof, motion, suspect, case law, prosecutor.